

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg

---

Bij het heengaan van
Burgemeester
mr dr Charles J. M. A. van Rooy

Nog helder in het geheugen liggen de begroetingswoorden, die nauwelijks twee jaren geleden de toenmalige gemeentesecretaris J. B. Sens namens het gemeentepersoneel de nieuwe burgemeester van Heerlen, oud-minister mr dr Charles van Rooy, toesprak. Zijn tekst werd gedragen door het klassieke Ovidius-vers, waarin het aanbreken van een vreugdevolle dag zijn dichterlijke uitdrukking kreeg en dat als volgt luidt:

„salve, laeta dies,
meliorque revertere semper”.

Gegroet, gij vreugdevolle dag, mogen er vele, nóg gelukkiger, dagen op volgen!

Als een wervelwind is de ambtsperiode van burgemeester van Rooy aan ons voorbij gegaan. In een hoog werktempo ontwikkelde hij vele initiatieven, totdat in een officieel communiqué het vermoeden bevestiging kreeg van zijn benoeming tot commissaris der Koningin in Limburg met ingang van 1 januari 1964. Dit betekende, dat Heerlen aan Limburg zijn „gouverneur” schonk, maar anderzijds, dat Heerlen een magistraat zonder meer kwijt raakte met brede belangstelling en met een oprecht meellevend gemoed.

Ook het werk van onze historische Kring interesseerde hem. Hij was overigens van zich zelf niet de man om alles alléén maar binnen „het heden” te bekijken. Integendeel: burgemeester van Rooy had oog voor ons plaatselijk alsmede voor ons regionaal verleden en waar hij het niet zag, wenste hij historisch georiënteerd te worden om de hangende zaken in zijn geheel te kunnen benaderen.

Loco-burgemeester Schutgens gaf in een literaire kwalificatie op 30 december 1963 de zeer korte ambtsperiode van deze burgemeester aan als had hij voor Heerlen een „pundicht” geschreven. Niettemin kan het ook gebeuren, dat van de auteur nog „nagelaten geschriften” verschijnen of aan het daglicht komen. Op deze gedachte voortbordurend komt het mij voor, dat burgemeester van Rooy op het historische vlak enkele initiatieven heeft ontplooid, waarmee hij de adeldomsbrieven van Heerlen op tafel heeft gelegd.

Daar is vooreerst het nieuwe *gemeentewapen*, dat voor een verre toekomst het bij uitstek historische herkenningsteken van Heerlen-Coriovallum zal worden. Alle officiële bescheiden, briefhoofden, vlaggen van verenigingen, toeristische artikelen e.d. zullen de afbeelding hiervan gaan voeren of dragen.

Niet in het minst boeide hem de geschiedenis van het *romeinse thermen-complex*, ook al, omdat men er vanuit het gemeentehuis onwillekeurig mee geconfronteerd werd. Zijn stedenbouwkundige feeling vroeg ergens om een spoedige oplossing van die lege onbebouwde vlakke in Heerlens centrum. Burgemeester van Rooy heeft het er dan ook niet bij laten zitten. In een persoonlijk gesprek met de huidige Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen, hierbij geassisteerd door dr P. Glazema, heeft hij de urgentie van de blijvende conservering, met annex nieuwbouw gemeentemuseum, zeer onlangs bepleit. We mogen goede verwachtingen hebben, dat deze zaak, na ruim 20 jaren, weldra tot een voor stad en streek goed einde zal worden gebracht.

Zijn gedachten gingen verder. Het was hem niet ontgaan, dat *Heerlen een „onaangeklede” stad* is. Dit doet mij denken aan het gedicht van Willem K. Coumans: Heerlen een stad, waaruit ik de typerende passage licht:

„Heerlen een stad
vergrootglas van leven
waar de mens het verleden om het heden vergat”.

Op de monotonie van huizenrijen en straten zonder meer komt men inderdaad gauw uitgekeken. Stedenbouwkunde, toegepast op het *Heerlens*

grondpatroon, leidde hem hierbij. Wat lag méér voor de hand dan de uitbeelding en integrering in het stadsbeeld van o.a. hoofdmomenten uit het historisch verleden van Heerlen? Zijn mededeling tijdens de raadszitting van 7 oktober 1963, dat aan de *oostzijde naast het raadhuis „iets romeins”* zal worden opgericht, vloeide uit dit beleid voort. Ook de vanwege het gemeentebestuur gelaste *onderzoekingen naar het gewelfgangenstelsel* van het voormalige Heerlense laat-middeleeuwse fort, in de oude woonkern rondom St. Pancratius, houdt hiermede verband. Wil men de ingezetenen hun eigen stad doen kennen en herkennen, dan zal men o.m. het in de bodem geschreven verleden herkenbaar moeten maken door behoud en uitbeelding van plaatselijk-karakteristieke eigenheden uit het traditionele bewoningsbeeld zoals bedoeld in de Monumentenwet 1962. Indertijd zijn in deze richting ook reeds ideeën naar voren gebracht door ir C. Raedts tijdens een gemeenteraadsvergadering van 4 september 1961, waarbij de aankleding van het Raadhuisplein besproken werd (zuilengaanterij, standbeelden).

Ook voor een verantwoorde *huisvesting van het gemeentelijk oudheidkundig museumbezit* had hij begrip. „We moeten de historische bewijsstukken van Heerlen naar de mensen brengen” was zijn standpunt en daarom verhuisden de collecties al spoedig van de nok van het stadhuis, waar ze weggeborgen stonden, naar de fraaie Burgerzaal. Helaas bleek deze ruimte niet te voldoen en zo zal, op initiatief van burgemeester van Rooy, het museum tijdelijk in de zalen van het cultureel centrum, de Stadsschouwburg, worden ingericht.

De *herdenking van „Honderdvijftig jaren Koninkrijk”*, waaraan onze Kring, op initiatief van het bestuur van „De Brug”, de politionele ontspanningsorganisatie te Heerlen, medewerking gaf, kon op zijn aanwezigheid alsmede van die van mevrouw van Rooy rekenen. Deze bijeenkomst werd op 25 november 1963 gehouden.

Toen aan de reeks van *romeinse pottenbakkersbedrijfjes* van Coriovallum de vijftigste werd toegevoegd tijdens verbredingswerkzaamheden van de Putgraaf, 28 november 1963, was de burgemeester van de partij om de restanten ervan in ogenschouw te nemen. Hij liep met de gedachte rond om ergens in Heerlen dit unieke karakter van export-aardewerkcentrum in het aloude Coriovallum te symboliseren. Ja: hij zag wel scherp door de moderne bovenbouw van het hedendaagse industriële Heerlen heen de onvergankelijke historische onderbouw, die zich — voor wie het wil zien — in de plaatselijke stedebouw van 1964 duidelijk manifesteert. Hier ligt dan ook ergens de verantwoording van een historische „aankleding” van de stad, die hem stuwde.

Met zijn heengaan kunnen we deze oogst in hoofdpunten binnenhalen van nog geen twee jaren ambtsduur.

We mogen de verwachting hebben, dat gouverneur van Rooy met belangstelling onze streektaak zal blijven volgen in deze zuidoosthoek van Limburg, al zullen we zijn stimulerend begeleiden helaas moeten missen.

De Redactie-Secretaris

Van Oppen-nieuws=Heerlen-nieuws

Genealogische geschriften geven meestal een exact geraamte van de graden van bloedverwandschap, in al zijn vertakkingen, der nagevorste families. Toch ontkomt men hierbij niet aan het gevoel van een gereconstrueerd familie-skelet: prachtig en noodzakelijk onderzoekingswerk, maar daarom niet minder eenzijdig en derhalve zielloos.

Het „TIEN JAREN VAN OPEN-NIEUWS” (1954—1963) is hiervan de gelukkige tegenhanger: een bloemlezing van een „bezielde” familie-genealogie, waarin het skelet van bloedverwantschap dienstbaar is gemaakt aan het merkwaardige verdienstengamma der van Oppen's.

Al lezende in dit — daarenboven rijk geïllustreerde — familie-orgaan ziet men afstammelingen van het ouderpaar Johann Wilhelm van Oppen met de Heerlense stammoeder Maria Elisabeth Penners als het ware uit de gezinskring naar voren treden in tal van openbare functies, zodat mij het typerend kwalitatief in het hoofd schoot van te doen te hebben met een Limburgs-Heerlense regentenfamilie. Waarbij ik mij verstout heb achter de titel: Van Oppen-nieuws een is-gelijk-teken te plaatsen met daarachter „Heerlen-nieuws”. Is hiermee te weinig geformuleerd? Ja en nee. Wanneer men deze gelijkstelling streng op zijn begripsinhoud test, ben ik fout: vele van Oppen's zijn uitgevlogen over Limburg en de wereld. Wil ik deze gelijkstelling genuanceerd interpreteren op zijn herkomst-stadia, dan zit ik ergens in de goede start: deze familie kreeg een zeldzame Heerlense vrouw en moeder in de reeds vermelde Maria Penners. En dan beperk ik mij tot de nieuwere tijd n.l. sinds de 19e eeuw.

Maar ook in de hieraan voorafgaande eeuwen zit ik goed in de Heerlense boot: daarvoor behoeft men slechts de doorwrochte genealogie te bestuderen van mijn geachte collega J. M. van de Venne. Mathijs van Ophem is de Heerlense vaandeldrager, waarmee we tot het jaar 1550 teruggaan. (Heerlen-Voerendaal-Ubachsberg vormden toen eenzelfde rechts- en bestuursgebied).

Maar de heer van de Venne voert ons nog verder terug en wel in het duistere bronnenlabyrinth van vóór de invoering der kerkelijke Doop-, Trouw- en Begraafboeken. Hij heeft een Peter de Ophem uit het jaar 1295 opgespoord. Ook hier zie ik weer een verbinding met Heerlen. Op blz. 128 van het van Oppen-Nieuws wordt de aandacht gevestigd op de voornamen van van Oppen-leenmannen, die bij de Heerlense stamvaders eveneens voorkomen.

Naast de Heerlense wieg stond niettemin ook een Maastrichtse: vanaf het jaar 1307 moeten daar van Oppen's gewoon hebben of zijn van elders daarheen gekomen, zoals de burgerboeken bewijzen.

Heerlen blijft nochtans het uitstralingspunt voor het van Oppen-geslacht, in de persoonlijke, maatschappelijke en kerkelijke sfeer alsmede voor wat de bezitsinventaris aangaat. Ir Ferdinand van Oppen, eveneens een

zoon uit het huwelijk Johann Wilhelm van Oppen × Maria Elisabeth Penners, heeft zich voor *Heerlen* zeer verdienstelijk gemaakt door de oprichting van de Nederlandse Zuider Spoorwegmaatschappij, die onze stad uit zijn verkeers-isolement zou verlossen en voor de snelle kolenafoer zou moeten dienen. Tezamen met zijn broer mr Eugène van Oppen en met onze Henry Sarolea en Heerlens burgemeester Mathias Jozef Savelberg, die gehuwd was met hun zuster Carolien van Oppen, hebben zij gedokterd aan een spoorwegverbinding Kohlscheid—Heerlen—Sittard—Maaseik—Weert—Eindhoven, welk plan evenwel later — helaas — is ingekort tot de lijn Herzogenrath—Heerlen—Sittard. Onze stad wordt in dit verhaal vergeleken met „de schone slaapster, het Heerlense Doornroosje, dat door de kus van Henry Sarolea uit haar slaap werd gewekt” (blz. 26, 2e kolom).

Dit Doornroosje zag nog andere van Oppen-figuren Heerlen verlaten om met hun talenten elders te gaan woekeren. Dr August van Oppen heeft het Maastrichts gymnasium aan de Helmstraat 34 jaren gediend als rector (1881—1915), in eerste huwelijk met de Heerlense Henriëtte Stassen, in tweede huwelijk met de Gulpense Caroline Wijnans, waaruit o.m. onze Heerlense advocaat en procureur Robert van Oppen geboren werd.

Wohlauf wie von Alters her
Familie-wapen van Oppen

MARIA ELISABETH PENNERS

* 4 april 1807 - gedoopt 4 april te Heerlen
in de S. Pancratius

† 5 februari 1874 te Heerlen

Familie-wapen Penners

Via de Stassen's raakte de familie geparenteerd aan de Cloot's - Schunck's, via de Savelberg's aan de Dienaar Gods de Heerleenaar mgr Peter Joseph Savelberg, de stichter van de wijdvertakte Congregatie van de H. Joseph met haar Generaalat te Heerlen (Sanatorium).

Het Sanatorium doet mij onmiddellijk denken aan „Tante Lien”, de moedige vrouw, die jarenlang aan het ziekbed gekluisterd was en die ik meermalen heb bezocht.

Twee helden gaf ons de familie van Oppen, deken Jules van Venlo: de man, die voor de vijand en het onrecht niet versaaude. Hij gaf zijn leven voor het vaderland, waarvoor de familie een schriftelijke erkenning ontving van Koningin Wilhelmina. Mr Ferdinand van Oppen, die na 1637 dagen in strafgevangenissen gezeten te hebben, gefusilleerd werd omdat zijn harde kop en energieke verzetswil niet te breken bleek. Hun namen staan vermeld op de erelijst in de marmeren graftombe in de hal van het gebouw van de Tweede Kamer der Staten Generaal.

In het Heerlens Sanatorium heeft zich nog een ander brok van Oppen-leven afgespeeld, waarmee ik doel op het jarenlange verblijf van Heerloom Joannes Henricus Alphonse van Oppen, geboren te Heerlen 1849 en aldaar overleden 1940. Op 1 juni 1875 droeg hij in de St. Pancratius zijn eerste H. Mis op, nadat hij te Leuven, waar hij theologie studeerde, was priester gewijd. Hij vertrok naar Amerika waar hij in de Staat Connecticut te Meriden zijn levenswerk zou vervullen. In 1919 keerde hij in Heerlen terug, waar hij tot zijn dood woonachtig bleef. Het aprilnummer van 1956 geeft een uitvoerige biografie.

Heerlens Sanatorium was óók het adres voor de jaarlijkse familiereünies tot 1940.

Uit het jongste geslacht is óók weer een van Oppen naar Amerika verhuisd als arts n.l. de Heerleenaar Charles, zoon van Eugène van Oppen × Henriëtte Weve, uit de Oliemolenstraat.

Voor de geschiedenis van het *oude Heerleener land* bevat deze uitgave eveneens interessante gegevens. De historicus ziet onze eeuwenoude kastelen en leengoederen nu eens van een hele andere kant belicht n.l. vanuit de hoek der bezittende families, die het nog levende geslacht aanspreken. In het juli-nummer 1957 worden deze historische gebouwen, verlucht met foto's, behandeld, over een tijdsbestek van rond 1770—1957. Men vindt er gegevens over de hoeve de Baak (Palemig-Heerlen), Benzenrade, 't Bergske, kasteel Haeren-Voerendaal, Ten Hove-Voerendaal, kasteel Meezemich-Heerlen, hoeve Molenberg-Heerlen. Via de Stassen's komen we terecht op kasteel Schaesberg, waarvan een bijzonder interessant afbeelding is geplaatst (blz. 286, jaarg. 1962), uit het jaar 1870. Ook op andere bladzijden wordt van deze bezittingen, met hun bezitters, gesproken (blz. 14, 2e kolom; blz. 26, 2e kolom).

De Hoogleraar van Leiden Prof. Dr Röttger geeft bij de Vierde Jaargang nr. 2 — 1957 enige grafologische beschouwingen over de uit archieven opgediepte handtekeningen vanaf 1698, van 11 opeenvolgende geslachten van Oppen.

De waarde van het aanleggen van familie-bidprentjes wordt met deze uitgave opnieuw duidelijk gedemonstreerd. En welk een belangrijke rol

speelt hierin ook niet de fotografie! Men kan zich nu een voorstelling maken van bepaalde personen en bij wijze van spreken hun intelligentie, energie en karakter van de foto lezen en vergelijken met hun levensloop. Veel zou er nog te zeggen zijn over individuele personen uit deze familie, voor zover zij in de overheidssfeer, de rechterlijke macht of buitenlandse gezantschappen ons land gediend hebben. Laat ik volstaan met de vermelding van de originele lijst, waarin de juristen van Oppen opgenomen zijn: een inderdaad merkwaaardige familie-test. De „Staat van dienst over de laatste 100 jaar” geeft een beeld van de spreiding der van Oppentalenten (okt. 1963, blz. 335-341).

Deze uitgave sluit met een uitvoerige brief van de grote stuwert van, de heer Emile van Oppen, waarin hij zich vaderlijk richt tot zijn 15 kleinkinderen wanneer ze meerderjarig zijn. Met 10 raadgevingen eindigt deze uitvoerige brief. Hij kan door vele opa's voorgelezen worden aan vele kleinkinderen, omdat hij richtlijnen bevat voor alle jeugdige mensen, die goedwillend zijn!

Ik wens de familie van Oppen geluk met deze uitzonderlijke „opa” Emile, die met zulk een gezond familiegevoel educatief weet te werken en tegelijk de historie van onze geliefde streek zoveel diensten heeft bewezen. Ik sluit met de verwachting uit te spreken, dat één van de traditionele familiereünies bij gelegenheid óók weer eens te *Heerlen* zal kunnen plaatsvinden!

L. van Hommerich

De naam EYGELSHOVEN

”**N**omen sit omen” kan men gerust zeggen van alle namen, waarmee oude nederzettingen worden aangeduid. Ze zijn ontleend aan de gesteldheid van de plaats (bos, hei, veld, broek, berg, dal) of aan nederzettingen (hof, haag, rade). Als er een plaats met een gelijke naam in de omgeving was, werd er ter onderscheiding een bepalend woord aan toegevoegd. Bij vele plaatsnamen is dit bepalende lid de aanduiding van de bezitter (Hoensbroek, Wynandsrade).

Volgens deze voor veel plaatsen toepasselijke regel is de naam EYGELSHOVEN gemakkelijk te verklaren als een nederzetting bestaande uit enige hoven (boerderijen), behorende aan een heer, die Eigel of Eygilo moet geheten hebben. Als wij echter op de dialectische uitspraak „EGELZE” letten, en daar zit de oorspronkelijke benaming in, dan is er geen „hoven” te bekennen. En evenmin is dit het geval in de schrijfwijze, die in oude documenten voorkomt: Eighelsowen (1131), Eighelsougen, Eighelshog, Eighelsoighe, Echelsowe, Egelsaugen, Egelsauwe. In

verband daarmee schreef dan ook bijna een eeuw geleden G. D. Franquinet: „Het laatste lid van de naam is dus niet hoven, maar oge, oze, of ose, het oud-duitse ahvia, in het middeleeuws augia, betekende weide, beemd, grasveld, broek.” Augia is thans Au = weide. Deze verklaring van het tweede lid komt overeen met de bodemgesteldheid van het oudtijds bewoonde gedeelte van de gemeente, dat in hoofdzaak broekland is. In het eerste lid ziet Franquinet de oud-duitse persoonsnaam Eigilo of Egil. Eygelshoven betekent dan: weide of beemd van Egilo.

Volgens het in 1960 verschenen Toponymisch woordenboek van Gysseling is de naam samengesteld uit Aigilas (van AIGEL) + agwjo (vruchtbaar alluviaal land langs een waterloop) en geeft dus aan: een nat weiland, dat aan heer Aigil behoort.

Over het tweede lid, dat, toen men de betekenis er van niet meer begreep, in „hoven” veranderde, zijn de meeste schrijvers het eens, dat het drassig weiland betekent. Over het eerste lid doet dhr Schrijnemakers in de Maasgouw (afl. 6 — 1963) een andere verklaring aan de hand. Hij brengt het namelijk in verband met de naam „eygel”, waarmee Romeinse grafmonumenten te Keulen, Mainz en te Igel bij Trier worden aangeduid. In Igel staat zo'n grafmonument van 25 meter hoogte als een eerbiedwaardig pronkstuk nog overeind. In Mainz is de ruïne er van over, die de naam van Drususurm draagt, terwijl in Keulen alleen de middel-eeuwse archieven van een Eygelstein spreken.

De plaats Igel heeft blijkbaar haar naam te danken aan het grafmonument, de Eigel. Ze wordt in de 11e eeuw „ad Eigele” d.i. bij de Eigel genoemd.

Het woord eigel wordt in verband gebracht met het latijnse agullia, dat naald betekent. De verklaring hiervoor is, dat lange, spitse voorwerpen, bijvoorbeeld de obelisk, naalden genoemd worden. Dhr. Schrijnemakers meent echter, dat „eigel” verband houdt met een germaans woord „egle”, dat nog voortleeft in het Limburgse woord „achel” (in de buurt van Heerlen „hachel”), dat dennenaald betekent.

Wat ook de afkomst van het woord zij, een eigel was een grafzuil van het Igeler type. Brunsting in „Romeinse Grafpeilers in Nederland” deelt mede, dat er 3 dergelijke zuilen in Nederland gevonden zijn en wel te Werkhoven, Nijmegen en Heerlen, terwijl hij nog een vierde vermeldt te Eygelshoven aan de rand van de bruinkoolgroeve aan de weg naar Waubach, waar hij de rest van een vierkant of rechthoekig fundament van veld- of breukstenen vond.

Dit grafmonument als „eigel” ziet dhr. Schrijnemakers voortleven in het eerste lid van de naam Eygelshoven. De plaats zou haar naam te danken hebben aan die eigel en zou dus betekenen: de bij de eigel gelegen au (ow) of beemd.

Is deze verklaring juist, dan moet in de eerste eeuwen van onze jaartelling ter plaatse een voornaam heer gewoond hebben, voor wie men een grafmonument heeft gebouwd, dat bij het ontstaan van de nederzetting nog overeind stond. Misschien is het afgebroken voor bouw materiaal voor de kerk, die ca 1000 gebouwd werd.

J. J. Jongen

Opnieuw 'n Romeinse pottenbakkersoven te Heerlen

Bij het graven van een sleuf voor de gasleiding aan de Putgraaf is tegenover de kapel van het St. Jozefziekenhuis de vijftigste romeinse pottenbakkersoven gevonden. Volgens prof. Bogaers, conservator bij de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek te Amersfoort, die de vondst in oenschouw nam, gaat het om een oven die aan het einde van de eerste eeuw of het begin van de tweede eeuw na Christus in gebruik was. Hij neemt aan, dat de oven in de na-romeinse tijd is verspit. Daardoor werd men nu geconfronteerd met resten van aardewerkpotten en veel scherven van kruiken, bekers en kookgerei.

Prof. Bogaers deelde eveneens mede, dat het gevonden materiaal weer

voorzien was van de oranje-achtige, lichtbruine „verniss”, kenmerkend voor alle vondsten uit de romeinse pottenbakkersovens in Heerlen. Nabij de vergraven oven werd wederom — op een afstand van 12½ meter — een grote kuil aangetroffen met afval uit deze voormalige oven.

De nieuwe vondst bewijst de oude wetenschap, dat Coriovallum een exporterend centrum van romeinse aardewerkindustrie is geweest. Reeds dr W. Goossens bestempelde in de Oudheidkundige Mededelingen van Leiden, anno 1909, blz. 79, de aard hiervan als „provinciaal” met de welhaast profetische opmerking, dat zich hier vanaf de Frankische periode de pottenbakkerskunst tot op heden heeft gehandhaafd. De prima grondstof uit de heide vlak in de buurt en de grote uitvalswegen te Coriovallum hebben een en ander in de hand gewerkt.

De in Heerlen vroegst bekende ovenvondst dateert van het jaar 1898 en wel aan de noordoostelijke kant van de hoek Kruisstraat-Nobelstraat.

Bij de bouw van het St. Jozefziekenhuis in 1908 trof men in de Putgraaf maar liefst vijf ovens aan. In januari 1961 werd op het ziekenhuisterrein aan de Putgraaf zuidzijde een zesde oven gevonden en thans, eveneens aan de Putgraaf, de zevende, achtste en negende (beide laatsten in vergraven toestand). Overigens zijn thans de volgende afzonderlijke vondsten genoteerd: Vóór 1912 op het thermenterrein aan de Kruisstraat-oostzijde; 1912: 6 ovens, Kruisstraat-westzijde tussen Schoolstraat en Ambachtsstraat; 1920: zuidwesthoek Tempsplein; ± 1920: Nobelstraat-zuidzijde, naast het Pancratiushuis; 1921: 4 ovens, Coriovallumstraat, westelijk deel, zuidelijke kant; 1924: Tempsstraat 14-18 (thans Raadhuisplein); 1928/29: 5 ovens, Kruisstraat-oostzijde (terreinen Simons); 1929: 2 ovens, Honigmanstraat - Van der Maesenstraat (Rotterdamse Bank); 1931: 2 ovens, Nobelstraat-zuidzijde, bij bouw Limburgs Dagblad; 1932: Kapelaan Berixstraat - hoek Nobelstraat, zuidzijde; 1932: Nobelstraat-noordzijde vlak bij de oven van de Kapelaan Berixstraat (oud: Nieuwe Lindestraat - hoek Nobelstraat); 1933: Kapelaan Berixstraat-zuidzijde (woonhuis mr E. van Breukelen); 1935: Valkenburgerweg-noordzijde (Sportfondsenbad); 1937 (februari): 4 ovens, Putgraaf-noordzijde, bij bouw afscheidingsmuur Carmelitessenklooster; 1941: Kruisstraat-oostzijde (onder Sudatorium van de romeinse thermen); 1941 (september): 4 ovens, Uilestraat, westelijk gedeelte, zuidzijde (tegenover het gemeentelijk administratiekantoor); 1948: snijpunt Nobelstraat - ds. Jongeneelstraat en Laan van Hövell tot Westerflier; 1952 (mei): Uilestraat, zuidelijk tauid, westzijde (op voormalig Schouwburgetrein); 1952: (mei-28): Coriovallumstraat-oost, noordzijde (op voormalig Schouwburgetrein); 1952 (augustus-26): Uilestraat-west, zuidelijk gedeelte (op voormalig Schouwburgetrein); 1954 (oktober): Coriovallumstraat-oost, zuidzijde (op thermenterrein); 1956 (april): 3 ovens, Uilestraat-oost, noordzijde (pleintje tussen het Raadhuis en het winkelpand Vroom & Dreesmann); 1962 (september-28): Schinkelstraat-noordzijde (Rekencentrum Staatsmijnen); en 1963 (juli-12): Honigmanstraat-oostzijde, onder het wegdek nabij de snijding met de van der Maesenstraat.

L. v. H.

JEUGDMUSEUMKAARTEN

Door de Vereniging van Directeuren van Nederlandse Musea „De Museumdag” is een z.g. *Jeugdmuseumkaart* voorbereid, die met ingang van 1 januari 1964 verkrijgbaar is.

Deze kaart zal gedurende één kalenderjaar, zo vaak men wil, toegang geven aan jeugdige bezoekers tot de rijksmusea en de musea, die daartoe hun medewerking verlenen, doch geeft niet zonder meer toegang tot tijdelijke tentoonstellingen.

De kaart wordt in omloop gebracht met het doel het museumbezoek door de jeugd te stimuleren.

De jeugdmuseumkaarten hebben een uniform model, terwijl de musea waarvoor de kaart geldig is, erop staan vermeld.

Alle medewerkende musea geven bovenbedoelde kaarten uit aan personen — dus niet alleen scholieren — tussen 12 en 18 jaar tegen een bedrag van f 1,—. Aangezien ook het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen medewerking aan deze actie verleent, zijn ook bij deze instelling de kaarten verkrijgbaar.

Voor de liefhebbers onder onze jeugd — en hun aantal is in verhouding niet gering — is dit een goedkope kans om zo dikwijls als men wil de musea hier zowel als elders in het land voor één gulden te bezoeken.

L. v. H.

1964	No. ....
jeugdmuseumkaart	
Leeftijd 12 t/m 18 jaar	Prijs f 1,—
Deze kaart geeft voor het jaar 1964 kosteloze toegang tot alle Rijksmusea en tot de aan ommezijde vermelde musea aan:	
Naam	
Voornamen	
Geboortedatum	
N.B. In het algemeen is deze kaart niet van toepassing op tijdelijke tentoonstelling. Voor dergelijke exposities kan in sommige gevallen een speciale regeling van kracht zijn, waarbij op vertoon van deze kaart op de entree reductie mogelijk is.	
Handtekening van de houder:	De voorzitter van de Vereniging „De Museumdag”, Prof. Dr. H. Engel

JAN MICHEL DAUTZENBERG

1808 - 1869

In 1935 verscheen te Brussel van de auteur dr A. E. van Beughem een door de Koninklijke Vlaamse Academie bekroond boekwerk onder de titel :

JOHAN MICHEL DAUTZENBERG, 1808—1869.

Schets van zijn strijd op taal- en letterkundig gebied,
224 bladzijden, in 8°.

Van Beughem belicht hierin de veelzijdige talenten, die deze Heerleenaar kenmerkten, niet alleen als dichter zoals hij eenzijdig aan ons wordt voorgesteld. Blijkbaar was hij „all-round”-letterkundige, die ook als proza-schrijver een gevestigde naam had in Vlaanderen. Van het tijdschrift „De Toekomst” was hij de vaste medewerker en de ziel.

Voor het 5e Vlaamse Philologencongres, 1856, werd hij door de belgische regering tot verslaggever aangewezen (blz. 61).

Van zijn proza-stukken wordt met name genoemd zijn „Vooravond van Nieuwjaar 1817 te Heerlen” (blz. 56-57).

Voorts verleende hij medewerking aan het tijdschrift „Der Pangermane”, waarin van de ontdekking van de Servatiuslegende (Hendrik van Veldeke) sprake is (blz. 62-63).

Dautzenberg bewoog zich ook op het terrein van de folklore en zo schreef hij over zeden en gebruiken in Heerlen, Limburg en Brabant.

Zijn begrafenis in Brussel was een triomf: niet minder dan 14 sprekers eerden deze grote zoon uit Limburg aan zijn graf.

Te Gent bevindt zich een marmeren borstbeeld van hem in één der salons van de Vlaamse Academie, vervaardigd door de beeldhouwer Hambresin. Een portret-schilderij hangt in het museum voor Vlaamse Letterkunde te Antwerpen.

L. v. H.

NIEUWE FOTOKAARTEN van het gemeentelijk oudheidkundig museum verkrijgbaar.

Het gemeentebestuur van Heerlen heeft zijn medewerking verleend bij het totstandkomen van een nieuwe serie fotokaarten van Heerlense voorwerpen, hetzij uit de romeinse of uit latere tijden, die zich ofwel in het gemeentelijk oudheidkundig museum ofwel elders in andere musea bevinden.

De collectie omvat 14 prentbriefkaarten, die voor belangstellenden tegen een prijs van f 0,15 per stuk in de handel zullen worden gebracht. Het

fototechnische gedeelte werd verzorgd door de dienst van Publieke Werken alhier, onder leiding van de heer J. M. M. Harings.

De verzameling bestaat uit een afbeelding van: *de romeinse thermen* (detailoverzicht); *een Apollobeeldje* van de Keulse beeldhouwer Servandus (Valkenburgerweg-zuid, tegenover Sportfondsenbad, bij bouw villa, anno 1916); *een bronzen beeldje van Mercurius* (thermenterrein, 1954); *een pijpaarden statuette van de zittende Minerva* (Beersdal); *een zandstenen beeld, voorstellende de zittende Minerva* (bij bouw oud-Raadhuis, Geleenstraat, 1877); *de zandstenen Diana-kop* (zandgroeve tegenover kasteel Haeren, Voerendaal, 1917); *de Heerlense druiventrosflesjes* (Voskuilenweg, 1921); *het barnstenen Erosfiguurtje* (Voskuilenweg, 1921); *de bronzen duifjesfibula* (Bekkerveld, 1916); *de grote bronzen olielamp* (collectie van Rijn, Heerlen); *een versierde terra sigillata-schaal* (dr Poelsstraat, nieuwbouw zakenpand Kneepkens, 1938); *een beeldhouwde grafsteen* (Sanatorium, 1878); *een munt van keizer Maximinus I* (Uilestraat, tegenover Administratiegebouw gemeente); en *het grootzegel van hertog Hendrik II van Brabant* (het was deze hertog, die toestemming gaf, anno 1244-februari-23, tot wederopbouw van het in 1239 verwoeste fort van Heerlen, rondom de St. Pancratius).

L. v. H.

Zilveren monstrans uit het jaar 1603 in de St Pancratius te Heerlen

In de laatst verschenen aflevering van het Bulletin van het Rijksmuseum is een artikel opgenomen van A. Dejong over „Maastrichtse monstrans voor smeltkroes gespaard”. Op blz. 112 is een afbeelding geplaatst van een zilveren, geheel vergulde monstrans, toebehorend aan de St. Pancratius te Heerlen. Een inscriptie doet ons het jaartal 1603 aan de hand: FREDERICH VA SCHASBERG VND MARIA VAN BINSFELT SEIN HAVSFRAV HABEN DIESE CYLBORIE DER KIRCHEN V HERLOE GEGEBEN 1603.

Blijkbaar was dit een schenking van de adellijke bewoners van kasteel Schaesberg, die tot de St. Pancratiusparochie behoorden; Schaesberg kreeg zijn eigen parochiekerk niet vóór 1699. Meerdere geslachten „van Schaesberg” zijn in de grafkelders der St. Pancratius begraven geworden. Deze Heerlense monstrans wordt overigens slechts terloops besproken in verband met de datering en de afkomst van een andere, onlangs te voorschijn gekomen, Maastrichtse monstrans.

Het meesterteken op beide monstrans bestaat uit een scheepje met een wimpeltje in de mast. Hiermede schijnt evenwel de indentiteit van de zilversmid, die met dit embleem signeerde, nog niet vast te staan, aldus de heer A. Dejong.

L. v. H.

De invoeging van het historisch Heerlener Land binnen het nederlands staatsverband 1813 - 1815

Het is nu eenmaal een feit, dat het voormalige historisch Heerlener land zich stilaan beter heeft geschikt in zijn inlijving bij het Franse imperium dan in zijn onzalige Generaliteits-periode, na 26 december 1661, datum van de sluiting van het Verdelings-tractaat der chambre mi-partie.

De landelijk en provinciaal gehouden herdenkingen, in het kader van het 150-jarig bestaan van ons koninkrijk, geven aanleiding om de genuanceerde periode 1813—1815 óók regionaal te bekijken. In onze streek was n.l. géén bereidheid om in 1813 terug te keren binnen het verfoeide Generaliteitsverband als rechtenloos buitengewest.

Om in deze materie geen misverstanden te doen ontstaan, is het goed hier de puntjes op de i te plaatsen. Zowel de verdeling van onze streken tussen Spanje en de Hollandse Republiek in 1661 als het prijsgeven van dit gebied aan Frankrijk in 1794 gebeurden zonder dat de Prinsen van Oranje hierop een beslissende invloed hebben gehad. Wij danken n.l. juist aan Oranje, dat Limburg-Overmaas (waarin Heerlen begrepen is) binnen het politiek en bestuurlijk vermogen der Staten-Generaal waren gekomen. Het Huis van Oranje heeft vanaf het begin van de opstand en van de 80-jarige oorlog zich zoveel mogelijk boven de twistende partijen gesteld en wel overwogen gepoogd de 17 gewesten binnen het verband der Generale-Staten te houden.

Waarom begonnen de eerste veroveringspogingen van Willem van Oranje in Zuid-Limburg anders dan met de bedoeling zo snel mogelijk tot in het hart der Nederlanden door te stoten n.l. Brussel, waar overigens het huis van Nassau stond? En wat beoogde zijn kleinzoon, prins Frederik Hendrik, de stedendwinger, anders met zijn tocht langs de Maas tot en met Maastricht dan om met militaire middelen zo mogelijk te bewerkstelligen, wat langs diplomatieke weg niet meer te bereiken was? Het is een historisch feit, dat het huidige Zuidlimburgse „aanhangel” bij het overige Nederlandse gebied territoriaal de stuwkracht uitdrukt van Oranje, in het kader van zijn politiek eenheidsstreven, dat in deze Zuidnederlandse contreiën niet tot grotere gebiedsuitbreidingen is gekomen: daarom juist hangen we er, als ik dat zo zeggen mag, zo maar even bij. Het was Oranje's werk, dat in 1794, schijnbaar voor de toen levende generatie, door het staats gezag te niet werd gedaan. Hierin heeft Oranje nimmer berust, hetgeen in het vervolg zal blijken.

Stellen we ons de vraag, hoe het was en hoe het werd. In het Partage-tractaat van 1661 lezen we o.m. „Dat oock meer hooghgemelte Heeren Staten-Generael in vollen eijgendom, superioriteit ende souverainiteit sullen hebben houden ende besitten eeuwigelijck ende erfelijck voor haer ende hare nakomelingen uyt den voors. lande van Vaelkenburgh . . . . ende Heerle als oock den ordinarisen wegh van Heerle loopende midden door de jurisdictie ende over het territoir van de heerlijckheit van Schaesbergh geëxtendeert ter breete van een roede lants van wederzijden buijten den voors. „wegh. . . .”

M.a.w. werd dit gebiedsdeel souverain bezit der hoogmogende Staten-Generaal. Dat betekende: verlies van eigen gewestelijke autonomie, zoals de Staten van Limburg-Overmaas die altijd, tezamen met de andere gewestelijke Statencolleges in de Nederlanden hadden bezeten en uitgeoefend en op welke prerogatieven de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën steunde. Een *capitis diminutio* van de ergste soort! Dat betekende ook het definitieve verlies van de Vrijheidsrechten van Heerlen en het verval van het Heerlense fort met zijn boven- en ondergrondse versterkingswerken. Een request tot herstel hiervan, rond het jaar 1670 door het schepencollege van Heerlen aan de Raad van State gericht, sorteerde geen effect.

Dit betekende tenslotte de afgedwongen verplichting om de Pancratiuskerk open te stellen voor de Protestantse eredienst: het ontstaan van het zgn. simultaneum, dat zou blijven bestaan tot 1837, toen Leopold I, koning der Belgen (en toen ook onze koning) onze protestantse geloofsgenoten een eigen kerk bezorgde aan de Klompstraat, daar, waar nu het magazijn van V. & D. staat.

En alsof dit niet volstond, werden wij in 1794 door onze soevereinen afgestaan aan Frankrijk, in ruil waarvoor de Bataafse Republiek haar onafhankelijkheid kocht (overigens van korte duur).

Dr. A. Beekman heeft deze pijnlijke zaken nog eens duidelijk gesteld in zijn geschrift: „Nederlandsch of Belgisch?” (Den Haag 1919). Hierbij tekent hij aan, dat vóór 1795 géén territoriaal verband is aan te wijzen tussen de delen der tegenwoordige provincie Limburg, nog veel minder met het westen des lands. Deze passage is geen aanklacht of verwijt, maar wel de vaststelling van het feit als zodanig, geplaatst in het kader van het hieruit voortvloeiend bewijs, dat er geen sprake was van het uiteenvallen van nauw samengestelde delen van één territoriaal en bestuurlijk verbonden geheel. Wie de Nederlandse Leeuw, afgebeeld op ons nationaal wapenschild, in ogenschouw neemt, komt in 1963 nog tot de bevinding, dat de leeuw een pijlenbundel van zeven vasthoudt, verbeeldende de zeven verenigde gewesten. Bij een herdenking als deze is het misschien gepast, op te merken, dat het Koninkrijk sinds jaar en dag elf provinciën telt.

Het vredesverdrag, waarbij deze zaken geregeld werden, werd te Den Haag gesloten op 16 mei 1795. Onder art. 12, sub 2 werd de afstand van o.m. de Landen van Overmaas aan Frankrijk gestipuleerd. Kort daarop verscheen de wet op de inlijving bij Frankrijk van 4 okt. 1795,

waarbij onder art. 7 het Departement van de Nedermaas, waartoe Heerlen behoorde, werd opgericht.

De Fransen voerden administratief snel en afdoende maatregelen in, die Heerlen niet onwelgevallig waren. Een van hun eerste besluiten bestond in de oprichting van een eigen, zelfstandig Kanton Heerlen. Hierbij had o.m. het motief van een pro-Franse stemming onder de bevolking meegespeeld — aldus de teksten.

Heerlen met zijn randgemeenten, eertijds zelfstandige bestuursseenheid, dat einde 1378 definitief door de hertog van Brabant-Limburg administratief bij het land van Valkenburg was gevoegd, herkreeg zijn verloren gegane bestuursgebied en werd opnieuw de aloude centrumgemeente van vroeger eeuwen. Dit besluit is gedagtekend op 13 ventose an 4 (3 maart 1796), waarvan de tekst als volgt luidt:

„Uittreksel uit de Besluiten van de administratie van het departement van de Nedermaas, van de 3e maart 1796, enz.

overwegende, dat de gemeente Heerle met zijn dependentiën, deel uitmakende van het kanton Valkenburg, te ver verwijderd ligt opdat de bewoners gemakkelijk verbinding kunnen hebben met hun hoofdplaats; overwegende bovendien de belangrijkheid van de gemeente Heerle waarvan de bevolking met zijn dependentiën nagenoeg 7.000 zielen bedraagt en die voorts onder andere wezenlijke opzichten zeer belangrijk in zich is;

de departementale Administratie van de Nedermaas, gehoord de commissaris van het Directoire exécutif en vooral gelet op zijn mondeling verslag, steunende op inlichtingen, die hij persoonlijk ter plaatse genomen heeft;

besluit:

- 1° dat de voormalige hoofdbank van Heerle (samengesteld uit de dorpen en gehuchten van Heerle, Voerendal en hun dependentiën, tezamen met Schaesberg en zijn ressort), een kanton zal vormen en afgescheiden zal worden van dat van Valkenburg;
- 2° dat dit besluit meegedeeld zal worden aan de rechtbank van dit Departement teneinde te dienen als richtlijn voor de rechterlijke indeling in de voornoemde kantons;
- 3° de commissaris van het Directoire exécutif wordt uitgenodigd de organisatie van de gemeentelijke administratie van dit (nieuwe) kanton tot stand te brengen;
- 4° afschrift van dit besluit zal gezonden worden aan de municipaliteit van Valkenburg teneinde te dienen tot informatie”.

De 9e maart 1796 werd het Kantongerecht te Heerlen ingesteld. Frans Robroeck werd „commissaire du pouvoir exécutif”, Jacques Schils agent, Heshusius rechter en Joseph Penners assesseur.

De 29e mei 1796 had te Heerlen iets ongehoords plaats. En nu put ik uit het bekende Dagboek van Dion. Penners. „Op Ons Heeren Hemel-

vaartsdag hebben wij ingevolge verlot der municipaliteit wederom processie met het H. Sacrament of groote Bronk gehouden, welke plechtigheid sedert 120 jaren wegens het verbod der Hollanders niet meer had mogen geschieden. De ommevang duurde van 8 uren 's morgens tot half twaalf. De zegen werd gegeven op vijf plaatsen — ten eerste voor het huis van Joseph Groenschild (waar nu boekhandel Alberts is), ten 2e bij het dorp Welten (Pijnsweg-Valkenburgerweg), ten 3e bij Kuynder (Valkenburgerweg-Koekoeksweg), ten 4e aan de molen van Terworm en ten 5e bij het huis van Jacob Schils (noordzijde van het Wilhelminaplein) aan den Put. Op deze plaatsen waren schone Bronkhuisjes opgericht; de huizen en wegen waren met kronen en „eggen” versierd; kaarslichten brandden aan alle vensters: het kruis en de vaandels werden door de mannen gedragen. De grootste orde en stichting heerschte overal.

Daarna den 8 sept. op de feestdag van Maria-Geboorte had ook de eerste processie plaats rondom de kerk.

De 17e oktober klaagde ik bij de „administration municipale” te Heerlen over de tonnetjes met buskruit, die de Fransen in het oude fort op het kerkhof hadden geplaatst, alsmede over het dagelijks voorkomend geraas en getier op het kerkhof, waardoor de kerkelijke diensten niet zelden gestoord werden. Aan mijn klacht werd bereidwillig gevolg gegeven.

Den 26e april 1797 werd mij officieel bekend gemaakt, dat de municipaliteit ingevolge missive van 7 Flor. een geschikte plaats buiten het dorp had gevonden tot begrafenissen van de lijken der ingezetenen. Diensvolgens werd mij verboden voorlopig nog lichamen te begraven in de kerk of op het oude kerkhof daarnaast.

De 21 mei werd ons ter kennis gebracht, dat de geestelijken hier in Heerlen een declaratie moesten tekenen van gehoorzaamheid aan de Franse Republiek. Na meermalen te zijn opgevorderd gaf ik eindelijk toe, 6 juni. Ik teken dan ook in mijn dagboek aan:

„Etant sommé de faire la fameuse déclaration je ne me suis pas refusé de la faire. Je soumets néanmoins mon opinion au jugement du saint-siège et de l'église. Ik kon nu weer vrij mijn parochie bedienen, maar het volk had ongaarne gezien wat er gebeurd was.

De Franse wet van 20 sept. 1792 betreffende de invoering van de Burgerlijke Stand werd 29 Prairial an IV (17 juni 1796) in België afgekondigd en kort daarna te Maastricht geregistreerd.

De 11e juli 1802 werd te Heerlen het concordaat met de Paus afgekondigd. De gehele bevolking was opgetogen van vreugde, omdat de vrede der Kerk nu eindelijk bestendigd was.” Tot zo ver een greep uit dit dagboek.

In het burgerlijk-bestuurlijke vlak trad in die tijd sterk naar voren de figuur van Jean Gerard Kemmerling, die 15 vendémiaire an XIV tot maire van Heerlen werd benoemd. Van huis uit Protestant en afkomstig uit Gulpen, bekleedde hij aanvankelijk de functie van notaris. Hij werd in de vergadering van de municipale Raad van 21 Pluviose an 8 (10 febr. 1800) benoemd tot gemeentesecretaris anno 1799 en tot maire tevens

ambtenaar van de Burgerlijke Stand anno 1805. Hij was gehuwd met Elisabeth König en overleed 15 januari 1818, 42 jaar oud. Hij woonde in het historisch bekende huis De Kroon „In die Crone”, aan de huidige Emmastraat (helaas afgebroken).

In het jaar 1808 moet tegen zijn persoon een klacht zijn ingediend bij de minister van Binnenlandse Zaken te Parijs, die evenwel moet zijn ingegeven door afgunst en persoonlijke animositeit. In de openbare vergadering van de municipale Raad van 14 mei 1808 gaf Kemmerling voorlezing van een brief van de betrokken minister, waaruit blijkt, dat deze, de door de plaatselijke commandant der Gendarmerie ingediende klacht ongegrond verklaart met de zinsnede: „Que ces dénonciations n'ont été suggérées que par des motifs de jalousie ou d'animosité particulière”. En de notulen van deze raadszitting eindigden met „le plus vif applaudissement” voor de maire.

Op bestuurlijk terrein deden zich verder geen schokkende gebeurtenissen voor. Er vormde zich blijkens het Heerlens archievenbezit een vrij omvangrijk archief, gekenmerkt door een typische doorbraak van de overheidszorg in het openbaar leven. Veel werk maakte men o.a. van de armenzorg in het Bureau de Bienfaisance, waaruit later onze Sociale Raden zouden ontstaan.

Hand- en spandiensten waren afgeschaft; de vrijheid van beroep afgekindigd, de eenheid van muntstelsel ingevoerd en ruimere handelsmogelijkheden geschapen.

De Napoleontische tijd is in Heerlen in een merkwaardig letterkundig product vastgelegd, nl. „Der Koëb va Hèèle” van J. Kessels. Het is een geslaagde persiflage van het type Heerlenaar met een grote bewondering voor deze soldaten-keizer.

De grote schok kwam met de nederlaag van Napoleon in de slag van Leipzig, 18 oktober 1813. Uit het voorafgaande is het zonder meer duidelijk, dat in deze contreien géén soort nationaal bevrijdingsgevoel zou zijn ontstaan; wel een grote onzekerheid over een ongewisse toekomst. Het lag toch voor de hand, dat bij de lagere bestuursorganen de vraag rees, aan wie het soevereine gezag zou worden overgedragen. Van een Oranje-vorst met soeverein gezag bekleed, had men nog geen concrete voorstelling en hierom al niet, omdat vóór 1794 de Prinsen van Oranje eigenlijk in dienst stonden van de Hoogmogende Staten-Generaal. En zoals reeds gezegd, de Staten-Generaal hadden de voormalige Landen van Overmaas bij verdrag aan Frankrijk afgestaan.

De ontruiming van de door Frankrijk bezette gebieden ging vrij snel in zijn werk. Luik viel de 21e januari 1814, Maastricht 4 en 5 mei, Venlo 8 mei.

Op 19 januari 1814 moeten de Franse troepen Heerlen hebben verlaten. De gemeenteraad van Heerlen kwam op die dag in een historische zitting bijeen om de meest vereiste nood-maatregelen van bestuur te nemen.

Uit de tekst blijkt, dat men de troepen der Geallieerde Mogendheden binnenkort verwachtte.

Intussen hadden de Hoge Geallieerde Mogendheden bij de Conventie van Bazel van 12 januari 1814 bepaald, dat de Landen van de linker Rijn-oever onderworpen zouden zijn aan het opperbestuur van het te Leipzig gevestigd Centraal Departement. In art. 5 werd bepaald, dat o.a. zou gevormd worden het Generaal Departement van de Nederrijn, bestaande uit de departementen der Roer (hoofdstad Aken), der Ourthe (hoofdstad Luik) en van de Nedermaas (hoofdstad Maastricht). Te Aken zou de generale gouverneur zijn residentie vestigen, terwijl te Luik en Maastricht de gouvernementscommissarissen zouden verblijven. In de derde bij dat besluit gevolgde tabel werd Geheimraad Sack tot Generale Gouverneur van de Nederrijn benoemd. Hij aanvaardde zijn functie de 10e maart 1814. Van een en ander stelde de Königlich-Preussischer Regierungsrath Minuth, gouvernements-commissaris van de Nedermaas, burgemeester Kemmerling bij rondschrijven van 12 maart in kennis.

De Prins van Oranje meende intussen zijn soeverein gezag op onze streek en met name Heerlen te moeten doen gelden. Zijn commissarissen wisten van de Russische generaal Van Wintzenenrode een besluit te verkrijgen, dat aan de politiek van de Prins steun gaf, maar anderzijds een bron van bestuursverwarring is geworden. Zij deden hiervan de burgemeester van Heerlen in een schrijven mededeling, op datum van 28 januari 1814, 16 dagen na de Conventie van Bazel.

Kort daarna reeds, de 9 februari 1814, stuurden zij in de vorm van een publikatie een besluit in zake de handhaving van de openbare orde. Burgemeester Kemmerling kreeg nu van twee verschillende soevereinen bevelen, die hem vroeg of laat in een moeilijke positie zouden brengen. Beschuldigd van Oranje-gezindheid schreef hij een excusebrief dato 14 februari 1814 aan de nieuwe Russische commandant van Maastricht, Graaf d'Obreskoff.

Le Bourgemaitre de Heerlen à monsieur le comte d'Obreskoff commandant du blocus de Maestricht, sur la rive droite de la Meuse.

HEERLEN, le 14 février 1814

Monsieur le commandant,

J'ai appris par mon secrétaire qui a en l'honneur d'être admis chez vous que vous aviez été instruit de ma mauvaise volonté d'exécuter vos ordres puisque son Altesse Royale le Prince d'Orange avait pris possession de ce pays et que j'avais voulu faire sortir un homme qui est arrêté par vos ordres. Heureusement que cette plainte a été adressé à un chef juste et intègre qui n'y a pas ajouté foi sans m'entendre et qui sant rendre justice à l'innocence. Je vous rend grâce et vous prie de recevoir, l'assurance de ma parfaite obeissance à tout ce qu'il vous plaira de m'ordonner et que je suis entierement dévopé aux Souverains qui ont bien voulu nous faire rendre notre ancienne liberté.

*J'ai l'honneur d'être de monsieur le commandant.
Le très humble et très obeissant serviteur.*

J. G. KEMMERLING

29 Februari sommeren de commissarissen van de Prins burgemeester Kemmerling in zijn kwaliteit van kolonel van de Heerlense Schutterij om op 30 februari met de gehele schutterij te Valkenburg te verschijnen zulks op grond van zijn weigering om de ongehuwde Heerlense mannen ten behoeve van de Prins onder de wapenen te roepen en naar Cadier als aangegeven verzamelaars te laten gaan.

Dezelfde dag van deze sommatie had de burgemeester het bericht ontvangen van de benoeming, vanwege de Hoge Geallieerde Mogendheden, van Minuth tot Gouvernementscommissaris van het Departement van de Nedermaas.

De commissarissen van zijne Koninklijke Hoogheid, den Heer Prince van Orange en Nassau, soeverein der Vereenigde Nederlanden in de voormalige Generaliteits Landen aan de Maaze.

VALKENBURG, de 29 februari 1814

Aan den Burgemeester van Heerlen.
Mijnheer de Burgemeester

Terwijl het aantal manschappen welke wij van Heerlen deesen morgen verwacht hadden niet aangekomen zijn, so vinden wij ons genoodzaakt uweledele als collonel van de schutterij van Heerlen, morgenvroeg voor negen uur met de geheele schutterij hier te requireeren.

Wij vertrouwen dat de schutterij aan dese onse vraag stiptelijk voldoen zullen ten eijnde voortekoomen de rigoureuze maatregelen die wij in een tegenoovergesteld geval souwden moeten neemen.

De Commissarissen voornoemt
Bangeman Huygens
J. B. van Hugenpoth

Eerst tien dagen later beantwoordde de burgemeester dit bericht. Hierin stelt hij, dat hij onder gezag staat van de Prins van Oranje-Nassau en zich deswege excuseert zijn bestuursmaatregelen niet te kunnen opvolgen.

De boot was nu aan! De Gouvernements-commissaris stuurde zijn bekendmaking, gedrukt in de Nederlandse taal, die aan duidelijkheid niets te wensen overliet.

Zeven dagen daarna gebeurde de ernstige molestatie op burgemeester Kemmerling en diens echtgenote, nu beschuldigd van pro-Franse sympathieën.

Intussen bleef de soevereiniteitskwestie onze burgemeester kwellen.

Op datum van 10 augustus 1814 schreef hij aan de commissaris van de Prins een brief, waarin dit conflict pijnlijk tot uitdrukking kwam. Deze brief aan „den Heeren Commissarissen van den Heere Prince van Orange en Nassau” luidde als volgt:

„Ik hebbe de eere Uwhoogwelgeboren te informeeren dat seedert eenige daagen de Heer De Rhoer, directeur du Cercle, sig alhier heeft koomen estableeren; ook door twee circulaire brieven in dato den 1en en 5en deeses aan de Borgemeester en Ontfanger heeft gesegt, dat wij geene relatiën met Uwhoogwelg. meer meugen hebben, selfs op straffe daar bij uytgedrukt.

Ik hebbe altoos van mijne pligt geagt seer stiptelijk alle beveelen van de superieure autoriteyten uyt te voeren. Het soude mij dus smerten, dat ik door dit conflict van de eene ofte de andere seyde onaangenaemheeden kreege. Mijn hertelijk wensch is altoos geweest een onderdaan van sijn Koninklijke Hoogheyd te blijven. Dan mijn ouderen en voorouderen sooals ik ook hebben altoos onder hollandse Regeeringe gelukkig geleeft, dog dit Land is met Pruysische militairen beset en soude het deese gemeentenaren niets anders dan onaangenaemheiden veroorsaeken als ik mij onwillig toonde aen de beveelen van de Gouvernementsautoriteyten te voldoen.

Om mij uyt deese verdrietige situatie te trekken neeme ik de vreyheyd mij aan Uwen te verwenden met ootmoedig versoek mij te willen seggen hoe ik mij hier bij te verhouden hebbe.

Ik hebbe de Eere mij met allen eerbied te noemen.

J. G. KEMMERLING

Prompt hierop kwam het antwoord als volgt:

Aan den Heere Burgemeester van Heerlen,

MAESTRICHT den 13 augustus 1814

Wij haasten ons U te antwoorden op Uwe missieve van den 10 deser dat so lange gij van wegens Z. K. Hoogheid onzen Souverein niet geauthoriseert zult wezen aan de bevelen van het Gouvernement Generaal van de Neder en Middel Rijn te gehoorzamen, gij aan die door deszelfs agenten, aan Uw geadresseert, niet moogt voldoen.

De Commissarissen van Z. K. Hoogheid
in de voormalige Generaliteits Landen
De Secretaris Generaal.

Reeds de dag daarna — 14 aug. 1814 — ging een schrijven uit van de nieuw benoemde Gouvernementscommissaris Brandin van de volgende inhoud:

Dépt d.l. Meuse Inf.
Cercle de Ruremonde.

Ruremonde le 14 aout 1814.

Le Directeur du Cercle de Ruremonde
à
Monsieur le Bourgemaitre de Heerlen

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous prévenir que par décision du 9 du courant Son Excellence Mr le Gouverneur Général a bien voulu me confier l'administration des communes du Cercle de Maestricht situés sur la rive droite de la Meuse. Vous aurez donc à correspondre avec moi pour toutes les affaires administratives nécessaires de votre commune dans lesquelles mon intervention est nécessaire d'après les lois et réglemens et à vous abstenir et sur votre responsabilité personnelle de toute correspondance pour objet de service avec des autorités qui ne dépendent point du Gouvernement général siégeant à Aix-la-Chapelle. *Je me farai toujours un plaisir et un devoir de concourir avec vous à tout ce qui peut assurer les vies de votre administration. D'un autre côté je suis autorisé à espérer que vous mettrez dans vos relations avec moi toute la célérité et toute l'exactitude désirables.*

Mrs messagers arriveront tous les cinq jours dans les communes,
Recevez, Monsieur le Bourgemaitre,
l'assurance de ma parfaite consideration.

(w.g.) Brandin.

Het schijnt, dat sindsdien van een bestuursinmenging vanwege de Prins van Oranje niets meer gemerkt wordt, althans niet uit de overheids-correspondentie van het gemeentearchief. Duidelijk blijkt wel, dat het gezag van de geallieerde mogendheden wordt uitgevoerd. Een typisch, tevens interessant voorbeeld was de verplichte viering van de slag v. Leipzig te Heerlen, waarvan Kemmerling verslag uitbracht.

Heerlen le 19 octobre 1814.

Le Bourgemaitre de Heerlen
À monsieur le Directeur du Cercle de Sittard et Ruremonde
Monsieur le Directeur du Cercle

N'ayant reçu la circulaire de monsieur le Commissaire du Gouvernement daté du 13 courant relativement à la célébration de l'anniversaire de la *bataille de Leibsig* que dans la matinée d'hier il fut trop tard pour préparer convenablement les réjouissances. Tout ce que j'ai pu faire c'était de prévenir le curé et pasteur de canter le „Te Deum”. Le curé ayant chant' un „Te Deum” à huit heure du matin avant que j'avais

reçu la circulaire et sans en informer personne sur l'ordre qu'il en avait reçu du Vicariat Général, je n'ai pas pu faire assister les fonctionnaires; le pasteur, reformé sur mon invitation a chanté le „Te Deum” à deux heures après midi et a dit un discours très analogue. Pendant le „Te Deum” j'ai fait tirer quelques coups des petits canons que le receveur de Monsieur de Belderbusch a bien voulu me prêter. Le soir j'ai assemblé les sous-officiers et bombardiers de la Batterie cantonné dans le canton de Heerlen (au nombre de trente) dans la maison de mon adjoint le Sieur Reynards où j'avais fait préparer des rafraîchissements et apporter un demi aîme de vin. Je m'y suis rendu avec le commandant. On y a dansé jusqu'au matin; un transparent appliqué sur le frontispice de la maison annonça la cause de cette réjouissance. A différentes reprises des touastes ont été portés à Sa Majesté le Roi de Prusse, son Excellence le Gouverneur-Général, à l'armée etc. et chaque toast a été accompagné des salvos des petits canons.

Voilà, monsieur le Directeur du Cercle, comment la fête a été célébrée à Heerlen. J'ai fait tout ce que les circonstances et le temps m'a permis de faire et

je vous prie monsieur le Directeur du Cercle d'agréer l'assurance de mon profond respect.

Een ander bewijs, dat de hoge geallieerde mogendheden nog in april 1815 hun gezag te Heerlen uitoefenden, blijkt uit de eedsaflegging van de Heerlense burgerwacht, in handen van burgemeester Kemmerling. In de tekst van de eed worden de hoge geallieerde mogendheden onze souverainen genoemd! De tekst luidde:

Eedaflegging Burgerwacht Heerlen 1815.

Heden de eerste april achttienhonderdvijftien verschenen voor mij Jean Gerard Kemmering kapitein van de eerste compagnie van het eerste bataillon der Burgerwacht van het kanton van Heerlen, de sergeant-majoor, onder-officieren en soldaten van de burgerwacht van de eerste compagnie van Heerlen, als ondertekenaars, die, ieder afzonderlijk, in mijn handen de volgende eed hebben afgelegd, te weten:

„Ik zweer gehoorzaamheid en trouw aan het Gouvernement-generaal, gevestigd door de Hoge Geallieerde Mogendheden, alsook volledige en algehele onderwerping aan de bevelen, die hiervan zullen uitgaan.

Daarenboven beloof ik gehoorzaamheid aan de officieren en andere superieuren van de Burgerwacht zoals voorgeschreven is door het Reglement van 6 april 1814, terwijl ik mij onderwerp zonder tegenstand aan de disciplinaire straffen in geval van overtreding van de gevestigde orde.

Gedaan te Heerlen op datum als boven,

J. Ritzen; Peter Leonard Stassen; Smeets, sergeant-majoor; J. W. C. Nolens, sous-officier; Les miliciens J. L. Briffoz-Steubrink; Johannis

Casper Merkelbag; Johan Symoen Wetzels; Leonardus Joseph Schils; Nicolaas Nijssen; Isaac Michel Canter; Th. Starmans; Jacob Canter; Labonté Henry; Nicolas Hoeppermans verklaart niet te kunnen schrijven; C. Loyson; Henri Meys verklaart niet te kunnen schrijven; Etien Hendriks verklaart niet te kunnen schrijven; Samuel Noxten; Lambertus Lammeritz; P. J. Bausch; J. L. Geratz; F. C. Müller-Tanneur; Cornelius Eymael; Jean Morteau; Jacques Linssen verklaart niet te kunnen schrijven; Johan Wilhelmus Giessendorff; Casper Dehessel; L. Merkelbag; verklaart niet te kunnen schrijven; W. Starmans; Pierre Joseph Eymael verklaart niet te kunnen schrijven; H. J. Vannuys; C. Moonen; N. J. Schils; Peter Douven; H. Boost; P. L. Heutz; J. P. Habets; P. H. Joosten; Louppen verklaart niet te kunnen schrijven; Pierre Josef Pieters verklaart niet te kunnen schrijven; J. L. Snackers; Antoen Dautzenberg; Mathieu Keularts verklaart niet te kunnen schrijven; J. N. Thunessen; H. Boost; Alexander Merkelbag verklaart niet te kunnen schrijven; Hendrik Dautzenberg verklaart niet te kunnen schrijven; Graedus Joseph Boost; Jacques Wijsters verklaart niet te kunnen schrijven; B. J. Roosenboom; A. Jaegers; J. W. Janssen; F. Scheepers; Louis Vijgen verklaart niet te kunnen schrijven; J. P. Haemers; Jacques Camps; J. A. Vorachen; P. C. Roosenboum; A. Jongen; L. Senden; Pierre Joseph Crombag verklaart niet te kunnen schrijven; Mathieu Lindelauf verklaart niet te kunnen schrijven; P. J. Meens; Johannes Krombach; J. J. Tummers; Godefroie Guillaume Cuypers verklaart niet te kunnen schrijven; P. C. Wetzels; G. J. Penners; J. Essers, ontvanger; J. Jongen; Friderich Ross fils; J. C. Cloot; merkteken X van Joseph Canter niet kunnende schrijven; J. Cu; Johannus loesev Vijgen; Jean Leonard Cuypers verklaart niet te kunnen schrijven; J. L. Ritzen; Hubert Scheepers; Mattijs Meyers; Pierre Joseph Palmen verklaart niet te kunnen schrijven; J. M. D. Struyk; Brosky; J. Bloem.

Het zou tot 12 mei 1815 duren, dat de Prins van Oranje, ingevolge besluit van het Weener Congres, zijn soeverein gezag over de voormalige Landen van Overmaas ging uitoefenen, terwijl de nieuwe grondwet sinds 25 augustus hier van kracht zou worden. Zeer vermoedelijk heeft Kemmerling met opgelucht hart de publicatie van de volgende inhoud tot de Heerlenaren gericht:

Inwoonders van Heerlen,

Het soo lange gewenscht definitif Bestuur heeft nu begonnen en het provisioneele opgehouden, Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden heeft ons soo als ook de naburige gemeentes in besit genomen en versprooken door eene heylsaame en soete Regeeringe alle de inwoonders van sijn Reyk gelukkig te maaken.

Den soo onverwagde oorlog die de geheele werelt in de nootsakelijkheid gestelt heeft teegens Vrankerijk te voeren, is oorsaake, dat er nog vele opofferingen soo in gelt, levensmiddelen als menschen gevraagd worden. Maar hoe sterker de aanstrengingen zijn, hoe eerder sal den vrede ver-

kregen worden, die ons Vaderland in de oude fleur sal doen opkoemen en in eendragt een jeder de vrugten van sijn arbeid sal laeten genieten. Deese soo troostende hoope geeve ons moed en kragt alles te doen wat daar toe te doen vereyscht wort om deesen vreedten te erlangen. Het leve Frederic Willem Koning der Nederlanden.

22 mei 1815 kreeg de burgemeester van de commissaris van het arrondissement Eindhoven bericht, dat de van ouds Hollandse gemeenten, gelegen op de rechter Maasoever, ingevolge besluit van Z. M. de koning, met de provincie Brabant verenigd zullen zijn — een zeer merkwaardige bestuursmaatregel, met een voorlopig karakter. Op 1 juni 1815 maakte burgemeester Kemmerling de naamlijst op van de leden van de gemeenteraad, die toen 23 leden telde.

Naamlijst van de Burgemeester, adjunct Burgemeesters en Leden van den Municipalen raad van Heerlen.

1.	Kemmerling, Johan Gerard	Burgemeester
2.	Reynardts, Pieter Mathis	adjunct Burgemeester
3.	Lintjens, Johan Willem	adjunct Burgemeester
4.	Heldewier, Johan Willem	Municipalen raad
5.	Schultze, Albrecht	id.
6.	Lamberts, Just Hendrik	id.
7.	Crena, Johan Hendrik	id.
8.	Franssen, Johan Willem	id.
9.	Chaineux, Antoon Arnold	id.
10.	Penners, Mathis Joseph	id.
11.	Bischoff, Albert Joseph	id.
12.	Lintjens, Johan Gerard	id.
13.	Vlieks, Johan Willem	id.
14.	Widdershoven, Arnold	id.
15.	Mertens, Johan	id.
16.	A Campo, Balthasar	id.
17.	Schils, Dienis	id.
18.	Gelekerken, Johan Willem	id.
19.	Voragen, Johan Leonard	id.
20.	Hoenen, Andrees	id.
21.	Sijstermans, Balthasar	id.
22.	Prickarts, Hendrik	id.
23.	Crijns, Carel Lotharis	id.

Opgemaakt te Heerlen den 1. Juny 1815
De Burgemeester.

De soevereiniteitkwestie Oranje-geallieerde mogendheden blijft een niet geheel duidelijke zaak. Bij de vrede van Parijs van 30 mei 1814 was overeengekomen, dat Holland een vergroting van grondgebied zou krijgen op de rechteroever van de Maas, maar bij schikking van de volgende

dag was tussen de ministers der verbondenen overeengekomen, dat men zich voorlopig zou bepalen tot het bezethouden der door Frankrijk afgeestane landen en wel o.a. van de landen links van de Maas, waaronder geheel België, door Hollandse en Engelse troepen en van die rechts van de Maas door Pruisische troepen, terwijl de aldus bezette gebieden onderscheidenlijk zouden worden bestuurd door de bezette mogendheden. Met deze schikking van 31 mei 1814 verloor de interpretatie van de commissaris Bangeman Huygens zijn rechtsgrond — zo die er was — blijkens zijn brief aan de commissaris-generaal van buitenlandse zaken van 5 maart 1814 betreffende het *quo iure* van de inbezitname der voormalige Generaliteitslanden. Kernstuk uit deze brief is de volgende passage:

„Het komt ons intusschen voor dat 's Prinsen regt op de Generaliteitslanden onbetwistbaar is. Bij het tractaat van Parijs van 1795 zijn dezelfde wel aan Frankrijk afgestaan, doch onder het engagement, dat Frankrijk daarvoor een equivalent aan Holland zoude bezorgen, Frankrijk heeft daarin niet voldaan. Dit tractaat kan dus van geene bindende kracht zijn en de Prins herneemt zijn regt op die conditioneel gecedeerde landen”. In hoeverre hij hier de mening van de Souvereine Vorst zelve weergeeft is niet uit te maken. Maar het is waarschijnlijk, dat de Bataafse Republiek van dit equivalent afstand deed bij een der geheime artikelen van de conventie van 22 augustus 1801 (cfr. C. G. de Kock en F. Schoell: *Histoire abrégée des traités de paix entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, dl. I, p. 557, kol. I, nota; *Publications...* de Limbourg 1911, p. 191).

Met deze soevereiniteitskwestie hangt samen de vraag, of de grondwet der verenigde Nederlanden van 1814 ooit hier gegolden heeft. Deze vraag is in 1920 voor de rechtbank van Maastricht nog acuut geweest in verband met de vraag, of de zondagswet van 1 maart 1815 in Limburg heeft gegolden. Hierover bestaat een arrest van de Hoge Raad van 21 maart 1921, waarbij is komen vast te staan, dat de rechtbank niet faalde in haar overweging, dat Heerlen op 1 maart 1815 nog niet tot de staat der Nederlanden behoorde.

Mr. J. de Wit, oud-rechter in de arrondissementsrechtbank te Maastricht, heeft aan voornoemd arrest een uitvoerig commentaar toegevoegd, waarvan ik een paar hoofdgedachten ontleen.

„Een Staats- en volkenrechtelijk lichaam, dat zich noemde „Staat der Nederlanden” bestond niet op 1 maart 1815. De grondwet van 1814 was blijkens haar titel „Eene Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden van 29 maart 1814” en die van 1815, eerst op 24 augustus 1815 ingevoerd, was de Grondwet voor het „Koninkrijk der Nederlanden”. De vraag dient dus te luiden, heeft ooit Heerlen, hebben de streken, thans vormende de Nederlandse provincie Limburg, ooit behoort tot de Vereenigde Nederlanden 1814.

De Souverein Vorst bezat geen bevoegdheid om het tractaat van den Haag van 27 Floréal an III, waarbij de landen van Overmaze aan Frankrijk waren afgestaan, op eigen gezag, ongedaan te maken en op

te heffen. Toch poogde hij zulks reeds in de eerste dagen van 1814, door aan zijne commissarissen Bangemann Huyghens en Hugenpoth tot den Berenclauw op te dragen om de vroegere Generaliteits-landen in het tegenwoordig Limburg voor hem in bezit te nemen. Doch die poging leed schipbreuk op het verzet der Commissarissen der Vereenigde Mogendheden, die inderdaad bij het einde van het Fransch bestuur hier het eenig wettelijk gezag vormden. Sack had het beheer over het gouvernement du Bas-Rhin reeds aanvaard den 10 Maart 1814, zijn commissaris van het département de la Meuse inférieure was de heer Minuth. Deze protesteerde reeds op 28 Februari 1818 tegen het eigenmachtig optreden der commissarissen van den Souvereinen Vorst en verbod aan alle burgemeesters der vroegere Hollandsche en Geldersche gemeenten, d.i. der Generaliteits-landen om de orders van den Souverein Vorst te ontvangen, maar gelaste hen de zijne op te volgen. Acut echter werd het geschil toen 11 Mei 1814 (datum der ontruiming der vesting Maastricht door het Fransch garnizoen) de commissarissen van den Souverein Vorst zich aanmatigden om aan het tribunal de première instance te Maastricht te bevelen, om voortaan recht te spreken op naam van den Souverein Vorst. Sack verbood zulks en gelaste het tribunaal om alleen „au nom des Hautes Puissance alliées” recht te spreken. Toen het tribunal op dit punt verdeeld scheen, ontbond hij simpliciter het Collegie en benoemde hij op 27 Mei 1814 een nieuw tribunal de première instance. De rechtbank besliste dan ook den 16 Juni 1814 „que la tribunal, après avoir pris connaissance de l'arrêté du commissaire de leurs Hautes Puissance du 16 Mei 1814, et de la rectification qui est suivie, ordonne qu'à l'avenir les jugements et tous les autres actes qui doivent être pourvus du mandat d'exécution seront expédiés au nom des Hautes Puissance alliées etc.

Noch de Staat der Vereenigde Nederlanden, noch de Souvereine Vorst, en allerminst deze, hadden in de eerste maanden van 1814 zelfs maar een schijn van recht, om de bij tractaat afgestane Generaliteits-landen in Limburg eigenmachtig op te vorderen en in bezit te nemen. Wat daarom de commissarissen van den Souverein Vorst deden, deden zij zonder enig recht of titel.

Uit de bekendmaking van Sack van 12 September 1814 (zie Journal du Bas-Rhin et du Rhin-moyen van 17 September 1814 no. 41) blijkt, dat op dien datum van het Gouvernement général du Bas-Rhin waren afgescheiden en gevoegd bij het territoire, toen reeds onder beheer van den Souverein Vorst als Gouverneur-generaal van België o.a. het aan de linker Maasoever gelegen gedeelte van het Département de la Meuse inférieure, derhalve niet Heerlen en omgeving dat op de rechter Maasoever gelegen is. Het op den rechter Maasoever gelegen gedeelte van het département de la Meuse inférieure ging eerst over onder het bestuur van den Souverein Vorst op 12 Mei 1815 toen het gouvernement-général du Bas-Rhin in deze streken eindigde. En het is ook op 12 Mei 1815 en dit is van belang, dat de commissaris van den Souverein Vorst Verstolk-v. Soelen van dien dag af namens den Souverein Vorst bezit nam van het op den rechter Maasoever gelegen gedeelte van het departement, derhalve ook van het judicieel kanton Heerlen.

Van 12 Mei 1815 tot 25 Augustus 1815 heeft Heerlen zooals overigens al de overige gedeelten van het département de la Meuse inférieure, geleefd onder het régime de la monarchie absolue. Terwijl Willem I constitutioneel koning was in de gewesten die door de grondwet van 1814 werden geregeerd, was hij in de overige gedeelten van Nederland Absoluut Souverein Vorst. Van daar dan ook, dat de Koninklijke Besluiten door hem voor die streken uitgevaardigd in dit tijdperk re vera wetten zijn.

Al het hier boven uiteengezette kan men in bijzonderheden vinden in het werk van Mr. J. de Wit en A. Flament: De vorming der heerschappijen op het grondgebied van Limburg (Publications 47ème année 1911 en wel van af blz. 188-224).

Er is echter nog een feit dat niet uit het oog mag worden verloren. De regering zelve heeft tot 25 Augustus 1815 het geheele département de la Meuse inférieure (en met geringe uitzondering bevatte dit de geheele tegenwoordige provinciën van Nederlandsch en Belgisch Limburg) beschouwd als tot de Zuidelijke Nederlanden te behooren. Men oordeele slechts. Toen in 1815 de Staten-Generaal in het Noorden van ons land de grondwet van 1815 hadden aangenomen, achtte de koning het wenschelijk, dat ook de overige deelen van het Koninkrijk der Nederlanden, hunne goedkeuring aan dit staatsstuk zouden schenken en, vermits in de eerste helft van 1815 nog geene vertegenwoordiging in de Zuidelijke Nederlanden bestond, besloot hij, dat de notabelen in elk der negen departementen over de aanneming of verwerping der nieuwe grondwet zouden gehoord worden. Aldus geschiedde ook in het département de la Meuse inférieure. De stemming in dat département was als volgt: 1. Arrondissement Maastricht, 39 voor- en 12 tegenstemmers; 2. Arrondissement Hasselt, 25 voor- en 7 tegenstemmers; 3. Arrondissement Roermond, 33 voorstemmers. (Zie de Gerlache, Histoire du royaume des Pays-Bas, I. 310). Dus nog in de Zomer van 1815 was de regering van oordeel, dat het département de la Meuse inférieure in zijn geheel niet deel maakte der Vereenigde Nederlanden van 1814.

Uit geen enkel staatsstuk blijkt overigens, dat de Souverein Vorst ooit deze landstreken heeft gevoegd bij het Brabant, in de grondwet van 1814 genoemd. Het komt mij dan ook voor, dat, tegenover het hier boven ontwikkelde, bezwaarlijk de stelling is vol te houden, dat de Grondwet van 1814 ooit in Limburg heeft gegolden.

Nu hecht echter de advocaat-generaal, blijkens zijne conclusie, buitengewoon veel waarde aan eenige artikelen, voorkomende in het werk van H. Dijserinck. Algemeen overzicht van de grondvesting van het Nederlandsch bestuur in de provincie Limburg in de jaren 1814 en 1815 enz. De heer Dijserinck (ik vervolg hier hetgeen de advocaat-generaal mededeelt) zegt, dat reeds bij Koninklijk Besluit van 28 Juli 1814 (S. 93) het territorium van den Staat is verdeeld in drie generale militaire commando's, waarvan het Oostelijk bestond uit Maastricht en de plaatsen langs de Maas in Brabant. Die plaatsen, zoo redeneert nu de advocaat-generaal, behoorden dus toen reeds tot het grondgebied der Vereenigde Nederlanden. Men zou geneigd zijn hierop te antwoorden: „Het papier is

geduldig". Inderdaad, zoo een besluit van Willem I voldoende wordt geacht, om voor goed aan zijn bestuur te onderwerpen en re vera in te deelen bij de Vereenigde Nederlanden al de daarin genoemde landstrecken, zoude het debat niet zoo ingewikkeld zijn. En dat met „de plaatsen langs de Maas in Brabant" nooit het departement de la Meuse inférieure kan zijn bedoeld, hebben we reeds boven uiteengezet. Het stond Willem I op 28 Juli 1814 vrij, welke indeeling hij verkoos op 't papier te ontwerpen, daarmede echter kon hij toen nog niet bereiken, dat al wat hij onder zijn bestuur rekende, dit ook werkelijk was. Verder haalt de heer Dijserinck nog aan, dat de commissarissen van den Souverein Vorst een vrijwillige volkswapening hebben tot stand gebracht, waartoe Heerlen met Voerendaal, Klimmen, Nieuwenhagen, Beek, Elsloo en Schaesberg een compagnie leverden, die reeds op 24 Maart 1814 265 man telde. Zoo iets, antwoorden wij, is zeker in die dagen van onzeker bewind mogelijk geweest en wellicht heeft men in die dorpen begrepen, dat het in ieder geval beter was, eenige georganiseerde macht, dan geene hoegenaamd te bezitten en is men er daarom toe overgegaan om een soort van politie-corps in 't leven te roepen. Maar, wat bewijst zulks dan nog? Quid hoc ad edictum praetoris? Zeker niet, dat de gemeenten op den rechter Maasoever gelegen, waartoe al de opgenoemde gemeenten behoorden reeds den 24 Maart 1814, toen zelf het geheele platteland niet eens door de Franschen ontruimd was, reeds tot de Vereenigde Nederlanden behoorden, terwijl, zooals we boven aantoonde, het gouvernement général du Bas-Rhin eerst op 12 Mei 1815 ook in die dorpen eindigde. Nog zegt de heer Dijserinck, dat het bestuur der commissarissen van den Souverein Vorst ook door de Geallieerden werd erkend, op deze voorwaarden alleen, dat door hen geene belastingen konden worden geïnd. Eene algemeene frase, zeker onjuist in hare algemeenheid en door de feiten weersproken. De gouverneur-generaal Sack, die dan toch in deze streken de Geallieerden vertegenwoordigde, erkende zoo weinig op 28 Juli 1814 de bemoeienissen der commissarissen van den Souverein Vorst, dat hij niet ophield om tegen hun optreden als onwettig te protesteren en hunne handelingen, waar hij kon, ongedaan maken.

Wil men een afdoende bewijs, hoe weinig de gouverneur-generaal Sack met het optreden der commissarissen van den Souverein Vorst ingenomen was, dan leze men het monitorium van Sack gericht den 7 Mei 1814 à Messieurs les Commissaires Hollandais Bangeman Huygens et Vrijthoff à Maestricht, in extenso medegedeeld door Mr. van Geusau in „De politieke indeeling van Limburg 1794—1839 (Publications, deel 39 blz. 224) : „En n'observant aucun de ces arrangements (met betrekking tot de pas ontruimde vesting Maastricht), aucune de ces considérations, vous avez non seulement blessé la bonne foi, mais aussi autorité des Hautes Puissance alliées etc." en voorts : „Au reste Messieurs, pour ne pas faire souffrir la chose publique par des écarts personnels je viens d'autoriser Mr. le Commissaire du Gouvernement à arranger ces différens avec vous, de manière à ce que, relativement à l'administration intérieure de Maestricht, vous entriez, dans

les mêmes relations et que vous ayez les mêmes facultés, qui vous étaient accordées jusqu'ici dans les autres endroits anciennement hollandais, savoir que vous ayez l'administration particulière ou spéciale, mais seulement sous ma direction supérieure et en suivant exactement mes arrêtés et réglemens, ainsi que ceux des autorités installées par moi, puisqu'elles agissent toutes au nom des Hautes Puissances alliées, jusqu'au moment où ces Puissances en auront décidé autrement."

Sack had volkomen gelijk en het brutaal optreden der commissarissen van den Souverein Vorst, werd alleen geduld uit consideratie voor hunnen meester, den Souverein Vorst, zooals Sack dan ook met ronde woorden erkent in voorzegde monitorium.

De groote bestuurs-verwarringen, die zich dan ook in 1814 in Limburg, en in het gedeelte van Limburg op den rechter Maasoever gelegen tot Mei 1815 hebben voorgedaan, zijn dan ook voor een groot deel te wijten aan het optreden van de commissarissen van den Souverein Vorst.

Het komt mij, na al het aangehaalde niet twijfelachtig meer voor, dat Heerlen nooit deel heeft gemaakt van den Vereenigde Nederlanden van 1814, voorts dat in geene enkele gemeente der tegenwoordige provincie Limburg de grondwet van 1814 heeft gegolden en dat de zondagswet van 1 Maart 1815 niet in Limburg van kracht geweest is.

J. J. DE WIT

(Oud-rechter in de Arrond.-rechtbank te M'tricht)
Maasgouw 1921, blz. 89-93

Is hiermede de draad van de historie van: „hoe Heerlen binnen het koninkrijk kwam" afgeknipt? Ja en neen. Wanneer wij het feitelijk verloop ervan bedoelen, zet ik er hier een punt achter. Geschiedenis is evenwel iets anders dan het inpassen van gebeurtenissen in een jaartallenschema. Hiermee is het als met het leven zelf, dat zich wel in onze berekening van de tijd in concrete feiten, die bezielde werden door leidinggevende mensen, aan ons voordoet. De toen levende generatie van het departement der Nedermaas heeft deze grote gebeurtenissen beleefd, die aan ons, hun nageslacht, als een geestelijk erfgoed zijn doorgegeven. Waarom? Om dit erfgoed een rijkere inhoud te geven aan maatschappelijke, culturele en politieke leefbaarheid binnen dit koninkrijk. Ergens breekt met de dood iets af in het geschiedkundig levenspatroon, dat in zich blijft boven de sterfelijkheidsfactor.

Desondanks ging en gaat het leven door en dus ook het geschiedkundig verloop, dat met het jaar 1813 niet afbrak, maar wel een andere bezielingsmogelijkheid kreeg. In deze zienswijze zijn wij de getuigen van hetgeen toen hier is begonnen; de inpassing in het koninkrijk, waarvan wij nog steeds deel uitmaken of — zoals in de aankondiging van dit betoog wordt gezegd: 150 jaar koninkrijk.

Schoorvoetend heeft Heerlen zijn intrede gedaan in dit nieuwe staatsverband. De oude bestuursverhoudingen kwamen weliswaar niet meer terug, maar de nieuwe droegen nog te zeer het kenmerk van het onbekende. De economische opleving, die onder het Frans regiem te bespeuren

was, kreeg een handicap door de optrekking van de Pruisische grenslijn. Al met al bleef het een labiele situatie. Toen dan ook de zuidelijke Nederlanden in 1830 zich van het noorden wisten af te scheiden, sloot geheel Zuid-Limburg zich hierbij aan. We mogen het prof. Rogier nazeggen: dit nieuwe gewest bleef voor Den Haag onhandelbaar. Men vraagt zich af, hoe toch wel de politieke verbindingen lagen met ons regeringscentrum, dat een dergelijk traag aanpassingsproces mogelijk is geweest. Ik waag mij er niet aan hierop nader in te gaan: het is een complex van vraagpunten, die diepergaande studie behoeven. Hierin heeft de slechte economische toestand zeker geen aandeel gehad.

Prof. Brugmans publiceert in zijn boek over de arbeidersklasse in Nederland in de 19e eeuw o.a. passages uit de rapporten van de Commissaris des Konings in Limburg, waarvan de inhoud voor zichzelf spreekt. Men kan er in komen, dat in het (buitenlandse) Revolutiejaar 1848 op een gegeven ogenblik de Duitse vlag in de Pancratiustoren gehesen werd. Neen: zijn plaats in het nieuwe Nederlands huis had men nog niet gevonden. Twee families wil ik hier noemen, die ergens contacten met de hoge regering hebben gehad en zich beijerden om ons nieuwe gewest voor Nederland te behouden nl. de Ruys de Beerenbrouck en de Michiels v. Kessenich. Het zou, van 1813 af, nog wel een eeuw duren, voordat men kan spreken van het onderhouden van nauwere contacten met het westen des lands. Het is zonder meer duidelijk, dat onze rijke steenkolenvelden hieraan niet vreemd zijn geweest. Ook de 2 wereldoorlogen hebben sterk bijgedragen tot de ontwikkeling van ons saamhorigheidsgevoel met de overige gewesten van Nederland.

Ergens zie ik tenslotte een verbindinglijn lopen, vanaf februari 1813 tot heden, die nimmer afgebroken is: een lijn of draad van een goudgele kleur: die van het Huis van Oranje. Nauwelijks bevrijd van de Franse troepen, verschenen de Commissarissen van de Prins van Oranje tot revindicatie van het voormalige Overmaasse gebiedsdeel. De jure of niet: Oranje was hier present om te behouden, wat dreigde verloren te kunnen gaan. En Oranje gaf ons ook welbewust, tégen het advies van de Raad van State in, de provincienaam „Limburg” en niet „Maastricht”. Onze tegenwoordige provincie bestond vroeger uit meerdere gebieds-eenheden, o.a. het uitgestrekte Opper-Gelre, waarmee het voormalige Brabants-Luikse Maastricht geen bestuurlijke verbindingpunten had. Het grondgebied van het historische hertogdom Limburg lag practisch buiten het huidige provincieterritoir. Desondanks wenste de koning de naam „Limburg” niet verloren te doen gaan: in rangorde en ouderdom was het Limburgse hertogdom het hiërarchisch „hoofd” van de overige autonome landjes van Overmaas. De Limburgse leeuw prevaleerde bovendien boven de Gelderse. Ergens heeft deze feodaal-hiërarchische visie op de territoriale opbouw van Limburg in 1814 meegespeeld tot de bestaande naamgeving als een „meerwaardige pars” pro toto. Uiteindelijk zag koning Willem I zijn keuze beperkt tot het geven van één benaming.

Na 1840 maakte koning Willem II (1841) een rondreis door onze streek. Te Rolduc sprak hij toen de gedenkwaardige woorden: „Je vous main-

tiendrai". Op zijn terugweg passeerde de koning Heerlen. Toen gebeurde het, dat een suite-rijtuig bij de Schram (overweg Willemstraat) in de aldaar bestaande waterpoel kantelde. Sindsdien heet die straat : Willemstraat, wellicht beter benaamd met „Koning Willem II-straat". Tot 28 juni 1913 zou Heerlen geen bezoek meer zien van Oranje-vorsten. Op laatst genoemde datum werden koningin Wilhelmina met haar gemaal op het gemeentehuis ontvangen. Op 17 september 1917 bezocht koningin Wilhelmina de mijnzetel Oranje-Nassau I en o.a. de woninggroep Beersdal. 1 maart 1919 is koningin Wilhelmina wederom officieel te Heerlen. 24 september 1924 bezocht prins Hendrik de afd. Heerlen van het Nederlandse Rode Kruis.

25 september 1920 legde koningin Wilhelmina de eerste steen voor de Vroedvrouwenschool aan de Akerstraat. 15 en 16 juli 1927 bezocht het gehele koninklijke gezin Heerlen. Hierbij werd o.a. de eerste steen gelegd voor de nieuwe St.-Elisabethskliniek op de Hooghees aan de Zandweg nabij het Imstenraderbos.

Een historisch gebeuren blijft het bliksembezoek van koningin Wilhelmina aan Heerlen, vanuit Londen via Brussel, op 22 maart 1945, toen het westen en noorden van ons land nog niet bevrijd waren. Dat was inderdaad een door de burgerij begeerd weerzien van de regerende vorstin. Tekenend was ook haar bezoek aan de naar haar benaamde staatsmijn Wilhelmina als persoonlijke hulde voor onze werkers aan het kolenfront. Het was een Oranje-daad van historische allure!

Een „vrijheidsleuze" zoals in 1794 met de komst der Fransen werd wel niet aangeheven, maar lag bestorven op ieders lippen en kwam uit ieders hart. Men waardeerde het, dat, alhoewel het westen en noorden nog bezet gebied waren, de koningin toch dit bezoek hier heeft willen brengen. Het was tevens een duidelijke test voor de ontwikkelingsgraad, die de integratie van Heerlen in het Nederlandse saamhorigheidsbewustzijn kenmerkte.

Schoorvoetend was Heerlen het vernieuwde Nederland binnen getreden. Nu, na 150 jaar koninkrijk, is Heerlen de erkende centrumstad van het Nederlandse steenkolengebied, dat een onmiskenbaar deel uitmaakt van het koninkrijk, in vrijheid en in broederschap!

L. VAN HOMMERICH

REGISTER

op de inhoud van de jaargang 1963

door

drs. L. van Hommerich, Secretaris.

Aflevering 1, januari / februari.

— De invoering van de burgerlijke stand te Heerlen, Voerendaal en Nieuwenhagen (door L. van Hommerich) :	1
— Enige aspecten van de Heerlense Vastenavond in het verleden en heden (door H. W. J. Dohmen) :	9
— Boerenspiegel II (door W. J. Vromen) :	16
— Verdwijnde boerderijen (door J. J. Jongen) :	20
— De internationale handel in zuidvruchten van de Nieuwenhaagse koopman P. Kochs van 1783—1806 (door H. J. Spierts) :	24
— Historische Chroniek (door L. van Hommerich) :	
De romeinen in het Maasland :	27
Tentoonstelling „Wie waren wij?“ :	29
100 Jarig bestaan St. Claraklooster en -scholen te Heerlen :	29
Vergadering Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap op 7 febr. 1963 te Heerlen (door J. J. Jongen) :	29
Akademiedagen 1963 in Maastricht :	31

Aflevering 2, maart / april.

— De Wiegelraderhof te Bingerlade (door J. J. Jongen) :	33
— Terra Sigillata in het oudheidkundig museum te Heerlen (door A. Ulrich) :	
Homonieme of gelijknamige pottenbakkers :	35
Associatie van terra sigillata pottenbakkers :	37
— Imstenrade en het geslacht Scavendriesch (door H. W. J. Dohmen) :	38
— Boerenspiegel III (door W. J. Vromen) :	40
— Brandweermaatregelen (door L. van Hommerich) :	42
— De Joodse begraafplaatsen te Heerlen, vervolg (door Jo Horst) :	43
— De Bongard, het vergeten kasteel, eens de zetel der heerlijkheid Sijmpelveld en Bocholtz (door H. W. J. Dohmen) :	48
— Historische Chroniek (door L. van Hommerich) :	
Nieuwe uitgaven: Romaans in Limburgs aardrijkskundige namen :	55
Monumentenlijst Limburg, deel I :	56
Jaarvergadering kring Heerlen L.G. en O.G. :	56

Aflevering 3, mei / juni.

— Excursie naar de Onderbanken (door J. J. Jongen) :	57
— De ontwikkeling van de drinkwatervoorziening der gemeente Heerlen (door J. H. N. Bollen) :	63
— Boerenspiegel IV (door W. J. Vromen) :	71
— Hoe een limburgse belastingkwestie een einde maakte aan een ministeriële loopbaan (door H. J. M. Frusch) :	73
— Enige bijzonderheden over het goed de Lirp te Welten (door Jo Horst) :	77

Aflevering 4, juli / augustus.

— Jan Michiel Dautzenberg : Een herinnering aan een Heerlense dichter en letterkundige (door ir C. Raedts) :	81
— Hoe een limburgse belastingkwesitie een einde maakte aan een ministeriële loopbaan, vervolg (door H. J. M. Frusch) :	93
— Enige bijzonderheden over het goed de Lirp te Welten, vervolg (door Jo Horst) :	97
— Boerenspiegel V (door W. J. Vromen) :	101
— Historische Chroniek (door L. van Hommerich) :	
Romeinse pottenbakkersoven in de Honigmanstraat :	105
Romeinse weg in de Uilestraat :	106
Romeinse muurresten tussen Coriovallumstraat—Raadhuisplein en Uilestraat :	106
Romeinse weg in de Coriovallumstraat :	106
Middeleeuwse gracht in de Promenade :	107
Installatieplechtigheid van mr J. G. Smeets als burgemeester van Ubach over Worms (door F. X. Schobben) :	107

Aflevering 5, september / oktober.

— Over het ontstaan en de ontwikkeling van het nijverheidsonderwijs in het oostelijk mijngebied. De lagere technische school 1913—1963 (door L. van Hommerich) :	109
---	-----

Aflevering 6, november / december.

— Bij het heengaan van burgemeester mr dr Charles J. M. A. van Rooy (door de Redactie-secretaris) :	149
— Van Oppen-nieuws = Heerlen-nieuws (door L. van Hommerich) :	152
— De naam Eyselshoven (door J. J. Jongen) :	155
— Opnieuw een romeinse pottenbakkersoven te Heerlen (door L. van Hommerich) :	157
— Jeugdmuseumkaarten (door L. van Hommerich) :	159
— Jan Michiel Dautzenberg 1808—1869 (door L. van Hommerich) :	160
— Nieuwe fotokaarten van het Gem. oudheidk. museum verkrijgbaar (door L. van Hommerich) :	160
— Zilveren monstrans uit het jaar 1603 in de St. Pancratiuskerk te Heerlen (door L. van Hommerich) :	161
— De invoeging van het historisch Heerleener Land binnen het Nederlandse staatsverband 1813—1815 (door L. van Hommerich) :	162